

การวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย

Planning of the Aranyavasi Temples in Thai Society

พระครูชัยพัฒนาทร (ใน สุนทรโร)¹ สามารถ สุขปราการ² และวัณณะ กัลยาณพัฒนกุล³

Phrakhruchayapattanathorn (Nai Sundaro), Samart Sukhuprakarn, and

Watthana Kanlayapatthanakul

Received: July 14, 2022

Revised: August 19, 2022

Accepted: August 25, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติ และพัฒนาการของวัดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย และ 3) วิเคราะห์แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เกี่ยวกับวัดที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัย พบว่า 1) จากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตอารามแล้วพระเจ้าพิมพิสารจึงถวายสวนป่าไผ่ คือวัดเวฬุวัน ต่อมาเป็นผู้ศรัทธาสร้างวิหารถวายภายในวัดเวฬุวัน พัฒนาการของวัดก็ยังมีมากขึ้นโดยที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างเสนาสนะมากมายภายในวัดเชตวัน และรวมถึงปราสาทขนาดใหญ่ในวัดบุพพาราม ของนางวิสาขา มหาอุบาสิกาอีกด้วย 2) วัดฝ่ายอรัญวาสี ทั้งฝ่ายมหานิกาย และฝ่ายธรรมยุต นิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ไม่มีแผนผังตายตัวในการสร้างวัด แต่นิยมการอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ เสนาสนะส่วนใหญ่มีเพียงศาลาอเนกประสงค์ ซึ่งใช้เป็นโบสถ์ เป็นศาลา ในที่เดียวกัน มีกุฏิกรรมฐาน มีห้องน้ำ เป็นต้น 3) แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสี ควรเว้นจากอสัปปายะ แต่ควรใช้แนวทางของอสัปปายะ 7 รวมถึงมีการกำหนดองค์ประกอบของเสนาสนะ และแบ่งเขตพื้นที่สำคัญของวัดให้ชัดเจนได้แก่ มีเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตอุบาสกอุบาสิกา มีศาลาปฏิบัติธรรม ลานปฏิบัติธรรม อาคารที่พัก กุฏิกรรมฐาน ห้องน้ำห้องสุขา เป็นต้น ให้อยู่ในทิศทางที่เหมาะสม ซึ่งหมายถึงการสร้างวัดในลักษณะที่เอื้อสภาวะที่เกื้อหนุนต่อสถานที่หรือ

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชัยนาท Chainat Provincial Office of Buddhism

²⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: nainamkaew902@gmail.com, Tel. 089-5285007

บุคคลซึ่งเป็นที่สบายเหมาะกันก็อยู่กันโดยเฉพาที่จะช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญ
ภาวนา

คำสำคัญ: แผนผัง, วัดฝายอรัญวาสี, สังคมไทย

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the history and development of temples in Theravada Buddhist scriptures; 2) to study the planning of the Aranyavasi temples in Thai society; and 3) to analyze the planning guidelines of the Aranyavasi temples in Thai society. It was a qualitative research by descriptive analysis method about the temples appearing in Tipitaka, Commentary, and Visuddhimagga including related research. The results of the research were as follows: 1) according to the Lord Bhuddha's permission for the temple, King Bimbisara dedicated a bamboo plantation that was Wat Weruvan. Later, believers built a Vihara in Wat Weluvan. The development of the temple was even greater as Anathapindika, a millionaire, built many dwellings in the Jetavana Temple including a large castle in Wat Bupparam of Visakha-Maha Upasika as well; 2) Wat Aranyavasi, both Maha Nikaya and Dhammayuttika Nikaya, usually located in a forested area. There was no fixed plan for building a temple, but it was in harmony with nature. Most of the buildings had only a multi-purpose pavilion which was used as a church and a pavilion in the same place. There was also a monk's house for meditation, a bathroom, etc.; 3) guidelines for planning of the Aranvasi temples should abstain from Asappaya but should use the Sappaya 7 including the determination of the components of the dwelling and demarcation of the important areas of the temple clearly, namely chapel area, monks' living quarters area, Upasaka and Ubasika area. There were a meditation hall, meditation grounds, accommodation buildings, meditation ground, a monk's house for meditation, bathrooms, toilets, etc., that should be in an appropriate direction. This meant building temples in such a way that was conducive to a place or person that was comfortable and suitable for each other, especially to support the practice of meditation.

Keywords: Planning, Aranyavasi Temple, Thai Society

บทนำ

คำว่า “อาราม” เป็นคำเรียกชื่อศาสนสถานในทางพุทธศาสนาที่ใช้เรียกเสนาสนะที่มีผู้ศรัทธาถวายพระพุทธรองค์ในสมัยพุทธกาลระยะแรก ๆ เช่น “เชตวนาราม” (วิ. มหา. 1/234/249) หรือชื่อเต็มว่า “เชตวนอนาถบิณฑิกสสอาราม” ซึ่งมีความหมายว่า “สวนของอนาถบิณฑิกที่ป่าเขต” หรือ “เวฬุวนาราม” หรือ “บุปผาราม” เป็นต้น โดย “อาราม” หรือ “อาราม” ในคำอ่านของไทยแปลว่าสวนนอกจากนี้ในเวลาต่อมายังมีคำที่ใช้เรียกอีกอย่างว่า “วิหาร” หรือ “วิหาร” ซึ่งหมายถึงวัดในพระพุทธศาสนา

ในสมัยพุทธกาลระยะแรกไม่มีการสร้างอาคารสถานให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะเจาะจง เนื่องจากพระพุทธรองค์ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุมิที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งถาวร ด้วยจะทำให้เกิดความยึดติดในทรัพย์ทางโลก จึงทรงกำหนดสถานที่สำหรับใช้เป็นที่พักอาศัยพื้นฐานสุด คือ “รุกขมูลเสนาสนะ” อันหมายถึงการอยู่รอบโคนต้นไม้ (อง. จตุกก. 21/27/42) แล้วให้จาริกไปเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพื่อมิให้จิตมีสิ่งผูกพัน เมื่อพระพุทธรเจ้าพร้อมเหล่าสาวกออกเผยแผ่พระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาพากันบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมากที่ไม่ได้บวชต่างก็ให้ความอุปถัมภ์เกื้อกูล โดยเฉพาะพระเจ้าพิมพิสารทรงประกาศตนเป็นองค์ศาสนูปถัมภกแล้วถวาย “เวฬุวัน” ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธรเจ้า และเหล่าสาวก เพราะวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์มิใช่มุ่งเน้นให้บำเพ็ญวิปัสสนาญาณเท่านั้น หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการจาริกออกไปในที่ต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอน จึงเป็นมูลเหตุให้ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับอารามที่หายากถวายได้ เช่น เชตวนาราม และบุปผารามวิหาร เป็นต้น (พระครูสันติธรรมาภีรัต (บุญชัย สุนติกโร), 2557)

สมัยหลังพุทธกาลเมื่อมีการสร้างพระสถูปเจดีย์ขึ้น ทำให้บริเวณเหล่านี้เกิดเป็นที่ชุมนุมของเหล่าพระสงฆ์ และศฤงคารที่เดินทางมาถึง จึงมีพระภิกษุบางรูปสมัครใจที่จะอยู่พำนักเพื่อบำรุงรักษาสังเวชนียสถานเหล่านั้น ทั้งมีผู้ศรัทธาส่งกุฎิสงฆ์ถวายแก่พระภิกษุในที่สุดได้กลายเป็น “วัด” โดยสมบูรณ์ และสืบทอดกันมา ปัจจุบันการสร้างวัดกลายเป็นประเพณีที่นิยมกันในที่ต่าง ๆ วัดจึงมีปรากฏอย่างแพร่หลายทั้งในเมือง นอกเมือง และในชนบท จนทำให้จุดมุ่งหมายของการบวชนั้นเปลี่ยนไปในเวลาต่อมา เพราะพระสงฆ์ส่วนหนึ่งมีที่พักอาศัยอย่างถาวรยึดติดในเสนาสนะ แทนการมุ่งเน้นปฏิบัติเพื่อรื้อออกซึ่งความทุกข์ และเพื่อทำให้แจ้งแห่งการดับทุกข์ พระภิกษุในเวลาถัดมาจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน 2 แบบ คือ

1. ฝ่ายหนึ่งซึ่งยังคงตั้งมั่นอยู่กับแนวปฏิบัติเดิมเน้นคือปลื้มความวุ่นวายจากโลกออกสู่ป่าเพื่อแสวงหาความวิเวก มุ่งเน้นทางวิปัสสนาธุระ เรียกว่าพระป่า พระอริยวาสี
2. ฝ่ายหนึ่งซึ่งนิยมการอยู่ชดัดวัดภายในเขตชุมชน โดยมุ่งเน้นการศึกษา คือการมุ่งศึกษาเพื่อให้รู้ถึงพระพุทธรพจน์ พระธรรมวินัย รวมทั้งพระอภิธรรมต่าง ๆ เรียกฝ่ายที่อยู่ในเมืองว่า พระคามวาสี (สุนทร ฦ รังสี 2539)

ในปัจจุบันพระภิกษุทั้งฝ่ายอริยวาสี และคามวาสี จะต้องสังกัดไม่วัดใดก็วัดหนึ่ง วัดฝ่ายคามวาสีส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ภายในหรือรอบนอกเมืองที่มีชุมชนอาศัยอยู่ ส่วนวัดฝ่ายอริยวาสี

จะตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชน ในพระวินัยปิฎกกำหนดไว้ว่าวัดฝ่ายอรัญวาสีควรตั้งอยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากหมู่บ้านจนเกินไป คือให้อยู่ในระยะประมาณ 500 ชั่วคันธนู (วิ. มหา. 2/653-654/147) หรือประมาณ 1 กิโลเมตร เพื่อเอื้อให้พระภิกษุสามารถเดินทางไปรับการบิณฑบาต และกลับมาทันฉันอาหารเพลก่อนเที่ยงวัน วัดอรัญวาสี นิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิและศาลาโถงเอนกประสงค์ ไม่เน้นการก่อสร้างอาคาร การทำสังฆกรรมใด ๆ ก็เพียงอาศัยการกำหนดขึ้นใช้เพียงชั่วคราวเท่านั้น ไม่มีการวางแผนผังของวัดที่ตายตัว จึงเป็นปัญหาในการวางตำแหน่งของเสนาสนะ การสร้างตามอำนาจเจ้าอาวาส เพราะเมื่อมีเจ้าอาวาสองค์ใหม่ขึ้นมา ก็รื้อถอนเสนาสนะเดิมออกแล้วสร้างใหม่ เป็นการก่อสร้างที่ไม่จบสิ้น อีกทั้งยังสิ้นเปลืองงบประมาณในการก่อสร้าง ผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทย และเป็นข้อมูลพื้นฐานทางวิชาการในการอ้างอิง และเพื่อประโยชน์แก่การวางแผนผังของวัดในสังกัดไทย สืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติ และพัฒนาการของวัดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทย
3. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากการวิจัยเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิจัยเชิงเอกสาร ใช้ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ภิกขา อนุภิกขา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์สำคัญอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นฐานข้อมูลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่หนึ่ง และใช้ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ หนังสือ งานเขียน งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

- 1.1 ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานที่เกี่ยวข้องรวมทั้งหนังสือ งานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยประวัติ และพัฒนาการของวัดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นกรอบในการศึกษา

- 1.2 การศึกษาการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทย ในยุคต่าง ๆ ทั้งฝ่ายธรรมยุต และมหานิกาย

- 1.3 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทย

- 1.4 สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทย

2. การศึกษาภาคสนาม เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังกัดไทยโดยมีขั้นตอนศึกษา ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูป/คน ประกอบด้วย ประกอบด้วยบรรพชิต 5 รูป ข้าราชการสำนักงานพระพุทธศาสนา 2 คน สำนักโยธา และผังเมือง 2 คน สถาปนิก 1 เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการวางแผนผังของวัดฝ้ายอรัญวาสีในสังคมไทย เป็นต้น

2.2 ดำเนินการเชิงลึกโดยเน้นแนวทางการวางแผนผังของวัดฝ้ายอรัญวาสีในสังคมไทย ในการดำเนินการวิจัย

2.3 สรุป และนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาเชิงเอกสาร และภาคสนามโดยนำมาวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ

2.4 สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เน้นการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นการแสวงหาความรู้ โดยดำเนินการการ และใช้เครื่องมือที่สำคัญ ดังนี้

3.1 แบบสัมภาษณ์สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 10 รูป/คน ประกอบด้วย บรรพชิต 5 รูป ข้าราชการ และสถาปนิก 5 คน ในเรื่องแนวทางการวางแผนผังของวัดฝ้ายอรัญวาสีในสังคมไทย

3.2 การจดบันทึก และถอดเทปบันทึกเสียงเพื่อวิเคราะห์แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ้ายอรัญวาสีในสังคมไทย

4. การวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาในเชิงเอกสาร และข้อมูลเชิงประจักษ์ สัมภาษณ์ตามขั้นตอน ดังนี้

4.1 การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่ตั้งไว้

4.2 นำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิด เพื่อให้เห็นผลการวิจัย กระบวนการตามวัตถุประสงค์ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ระดับนโยบาย

สรุปผลการวิจัย

1. ประวัติ และพัฒนาการของวัดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ในสมัยพุทธกาล วัดเวฬุวัน และวัดเชตวัน เป็นสถานที่ร่มรื่น มีป่า มีต้นไม้ใหญ่ ไม้ดอก ไม้ผล รวมความว่าเป็นวัดที่สงบ คนเข้าไปแล้วรู้สึกสงบได้ทันที เพราะบรรยากาศดึงดูดให้สงบคนในวัดมีความสำคัญมากพอ ๆ กับหรือมากกว่าบรรยากาศของวัด คือ คนในวัดเป็นคนที่มีความรู้ เป็นคนที่ได้พัฒนาจิตใจของตนดีแล้ว อยู่ใกล้แล้วมีความเย็นเกิดความสุขใจ บรรยากาศของวัดให้ความสุขกาย คนในวัดก็ให้ความสุขใจ ให้ความเย็นอกเย็นใจ มีการปฏิสันถารดี เมื่อมองย้อนหลังไปในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้น มีความสัมพันธ์ กันในแง่บุญกุศล ในสมัยพุทธกาลยังเห็นได้อย่างชัดเจน คือ ชาวบ้านกับพระสงฆ์จะมีความสัมพันธ์ในแง่บุญกุศล สังเคราะห์ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสด้วยความรู้สึกอ้อมอ้อมใจ มีความรู้สึกที่ดีต่อ

พระสงฆ์ว่าปฏิบัติตนดีแล้วสงเคราะห์ชาวบ้าน เอื้อเพื่อ เอื้อนดูประพฤติดนเป็นแบบอย่าง สั่งสอนชาวบ้าน และในส่วนของกิจกรรมของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีแต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงให้ทำเท่านั้น เช่น จาริตศีล อุโบสถ สังฆกรรม เข้าพรรษา ออกพรรษาทำพิธีกรรมเฉพาะที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเท่านั้น พิธีกรรมอย่างอื่นเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ไม่มี จากองค์ประกอบสำคัญของวัด และเสนาสนะที่ปรากฏในคัมภีร์ ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ทำให้ทราบว่าสิ่งที่จะสร้างวัด ควรยึดตามหลักสัปปายะทั้ง 7 เป็นหลักคือ อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตสัปปายะ อิริยาปถสัปปายะ ซึ่งเป็นธรรมหรือเป็นสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลที่เอื้อต่อการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมจึงจะทำให้การปฏิบัติมีความเจริญก้าวหน้าได้ ทั้งด้านทางกายและทางจิตใจ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับจำพรรษา ณ วัดหรือพระวิหารต่าง ๆ ได้แก่ วัดพระเวฬุวัน ภูฏาคาร เขตวันมหาวิหาร ชิวกัมพวัน บุพพาราม โขสิตาราม จันทนศาลา นิโครธาราม เป็นต้น วัดในสมัยพุทธกาลระยะแรกไม่มีเสนาสนะ มีแต่เพียงพื้นที่อันเป็นสัปปายะที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธาสร้างเสนาสนะถวายก็เป็นไปเพื่อความหลีกเลี่ยงเพื่อการบำเพ็ญสมณธรรมไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องของการวางแผนผังเกี่ยวกับเสนาสนะอย่างชัดเจนหรือตายตัว

วัดนั้นมีพัฒนาการมาโดยลำดับ จากที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตอาราม โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ถวายสวนป่าไผ่ คือวัดเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกแล้ว ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธาสร้างวิหาร ถวายภายในวัดเวฬุวัน พัฒนาการของวัดก็ยิ่งมีมากขึ้น โดยที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้สร้างวัดเขตวันถวาย และสร้างเสนาสนะมีศาลาโรงธรรม ศาลาโรงไฟ สร้างสถูป สร้างเจดีย์ รวมถึงกำแพง และซุ้มประตูของวัดเขตวัน รวมถึงปราสาทขนาดใหญ่ในวัดบุพพาราม ของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา และเสนาสนะอย่างอื่น ๆ อีกด้วย การสร้างวัดแต่ละแห่งนั้นเกิดขึ้นเพราะความศรัทธาของผู้สร้าง โดยมีสิ่งปลูกสร้างที่แตกต่างกันออกไป ใช้ทรัพยากรในการก่อสร้างมากมาย เห็นได้จาก วัดเขตวันมหาวิหาร ใช้ทรัพยากรในการก่อสร้างถึง 45 โกฏิ วัดบุพพาราม ใช้ทรัพยากรในการก่อสร้างถึงทั้งสิ้น 27 โกฏิ เป็นต้น แม้วัดอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน พัฒนาการของวัดเกิดขึ้นจากศรัทธาของผู้สร้างวัดถวายในพระพุทธศาสนา ที่มีศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระอริยสงฆ์ จะเห็นได้ว่าในแต่ละวัดได้มีการถวายที่ดิน เสนาสนะ ฎีกา วิหาร ศาลา สระน้ำ บ่อน้ำ รั้วกำแพง และอื่น ๆ มากมาย ในวัดนั้น ๆ เพื่อความปรารถนาที่จะได้รับอานิสงส์ในการสร้างวัดถวายในพระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธา

2. การวางแผนผังของวัดฝ่ายอริยวาสีในสังคมไทย พบว่า การสร้างวัดตั้งแต่สมัยพุทธกาล มาจนกระทั่งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ล้วนแต่สร้างขึ้นตามความเชื่อถือศรัทธา วัดป่า “อริยวาสี” และวัดบ้าน “คามวาสี” มีปรากฏเด่นชัดมาตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยมา วัดฝ่ายอริยวาสี นิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิ ศาลาโถงเอนกประสงค์ ไม่มีอาคาร และไม่มีแบบแผนมากนัก พระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีนี้จะอยู่จำวัดเฉพาะเพียงช่วงเข้าพรรษา และจะมุ่งธุดงค์เข้าป่าลึก ปักกลด ผีกหัตถกรรมฐาน และจาริกไปเรื่อย ๆ ก่อนกลับออกมาจำพรรษาที่วัดอีกครั้งเมื่อถึงฤดูเข้าพรรษา วัดอริยวาสีส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิ และศาลาโถง

อเนกประสงค์ ไม่มีอาคารมากมายนัก และไม่มีแผนผังตายตัวในการสร้าง แต่เมื่อมีผู้ศรัทธามากขึ้น การสร้างกุฏิของพระป่าก็ค่อย ๆ เปลี่ยนจากกุฏิชั่วคราวเป็นถาวร และถาวร อย่างไม่รู้ตัวตามกุฏิของพระป่ามักจะมีลักษณะคล้าย ๆ กัน ต่างกันแต่ขนาด และวัสดุก่อสร้าง กุฏิชั่วคราวมักจะตั้งยกพื้นสูงประมาณ 50 เซนติเมตร เพียงให้พ้นจากการรบกวนของสัตว์ เช่น งู หรือหนู ถ้าเป็นกุฏิถาวรมักทำใต้ถุนสูงพอเข้าไปอาศัยหรือยืนได้ ตามธรรมดาจะมีอยู่ห้องหนึ่งเป็นที่จำวัด หรือนั่งสมาธิภาวนา และเก็บสิ่งของเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดเฉลี่ยกว้างด้านละประมาณสองเมตรครึ่ง มีเฉลียงสำหรับนั่งพักหรือรับแขก ขนาดพอสมควรแก่การใช้งาน ถ้าสร้างกว้างใหญ่มากก็จะผิดพระวินัย แผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีส่วนใหญ่เป็นสถานที่อันสัปปายะ ตามหลักสัปปายะ 7 คือ อवासสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ อิริยาบถสัปปายะ มีความสงบร่มรื่น และเป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม และสัปปายะ 4 อवासสัปปายะ ที่อยู่เหมาะสม มีครูบาอาจารย์อาหารหาง่าย บรรยากาศดี บุคคลสัปปายะ มีบุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม อาหารสัปปายะ บริโภคอาหารที่พอเหมาะ ธัมมสัปปายะ มีข้อปฏิบัติที่เหมาะสมแก่จริต รวมถึงหลักพระธรรมวินัย คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักธุดงค์วัตร นำมาใช้ปฏิบัติ จะทำให้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สันโดษ อันเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปล่อยวาง และไม่ยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ โยคาวจรจรผู้ประสงค์จะรักษาปฏิภาณนิมิตไว้ให้ดีนั้นพึงเว้นจากอัสปายะอันไม่ควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 อย่าง คือ อवासที่อยู่อาศัย โคจรคามหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่จะไปบิณฑบาต ภัตตเสถียรค้ำที่พูด บุคคลละบุคคล โภชนะอาหาร อุตุอากาศ อิริยาบถนั่งนอนยืนเดิน แล้วพึงเสพแต่สัปปายะอันควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 อย่างนั้นเช่นกันเมื่อได้ปฏิบัติดังกล่าวมานี้บางท่านก็อาจสำเร็จอุปนาภาวนาอย่างไรก็ตาม วัดฝ่ายอรัญวาสีส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิ และศาลาโถงอเนกประสงค์ และห้องน้ำ ไม่มีอาคารมากมายนัก และไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้างวัด แต่จะเน้นการอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ

3. แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย พบว่า ลักษณะของการวางแผนผังวัดควรประกอบด้วยหลักสัปปายะ 7 คือ ด้านอवास ควรก่อสร้างอย่างเหมาะสมกับสภาพพื้นที่เน้นความร่มรื่นสะดวกสบายด้านนโคจร วัดควรให้ตั้งอยู่ในทำเลที่สะดวกแก่การเข้าถึง ด้านภัตต ควรมีการพูดคุย สนทนาปราศรัยหรือเผยแพร่ธรรมะพอเหมาะ เน้นการปฏิบัติมากกว่าการพูดคุย ด้านบุคคล มีวัตรปฏิบัติตั้งงามนำเคารพศรัทธานำเข้าใกล้พูดคุยสนทนาธรรมะ ด้านโภชนะ เครื่องบริโภคถูกกายถูกใจก็เอื้อต่อสุขภาพเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ด้านอุตุ สภาพแวดล้อมฟ้าอากาศเหมาะสม และด้านอิริยาบถ กิจกรรมการปฏิบัติธรรมหรือการเป็นอยู่มีความเหมาะสม วัดฝ่ายอรัญวาสี และ วัดฝ่ายคามวาสี มีปรากฏในสมัยสุโขทัย เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์คณะสงฆ์ไทย แบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย กับธรรมยุต อย่างไม่รู้ตัววัดฝ่ายอรัญวาสี ทั้งฝ่ายมหานิกาย และฝ่ายธรรมยุต นิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ส่วนใหญ่มีเพียง ศาลาโถงอเนกประสงค์ซึ่งใช้เป็นโบสถ์ เป็นศาลาในที่เดียวกัน มีกุฏิกรรมฐาน มีห้องน้ำเป็นต้น ไม่มีอาคาร ไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้างวัด วัดฝ่ายอรัญวาสีส่วนใหญ่มี

เพียงกุฏิสงฆ์ ศาลาโถงอเนกประสงค์ และห้องน้ำ ทางจงกรม ทางเดิน ไม่มีอาคารมากมายนัก และไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้างวัด แต่นิยมสร้างเสนาสนะตามความเหมาะสมของแต่ละวัด แต่ละพื้นที่ และเน้นกลมกลืนกับธรรมชาติ และมีองค์ประกอบที่สำคัญในวัดได้แก่ มีเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตอุบาสก อุบาสิกา มีศาลาปฏิบัติธรรม หรือหอสวดมนต์ มีลานปฏิบัติธรรม มีอาคารที่พัก มีห้องน้ำ ห้องสุขา อันเป็นที่สัปปายะเหมาะแก่การเข้ามาปฏิบัติธรรม การวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีควรใช้แนวทางของหลักสัปปายะ 7 อย่าง คืออาวาส ที่อยู่ โจร ที่บิณฑบาต หรือแหล่งอาหาร ภัตสละ เรื่องพูดคุยที่ส่งเสริมการปฏิบัติ บุคคล ผู้ที่อยู่ใกล้ แล้วจิตผ่องใสสงบมั่นคง โภชนะ อาหาร อุตุ อุณภูมิ และอิริยาบถ สภาพแวดล้อม เพื่อให้วัดเกิดความสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม โยคาวจรผู้ประสงค์จะรักษาปฏิภาคนิमितไว้ให้ดีพึงเว้นจากอัสปายะ แล้วพึงเสพแต่สัปปายะอันควรแก่ภวานาสมาธิ เมื่อปฏิบัติดังนี้แล้วบางท่านอาจสำเร็จอภินาภานาได้ ดังที่พระราชรัตนมุนี ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ (2538) กล่าวไว้ว่า วัดตามพระธรรมวินัยควรให้เกิดความสงบสุขตามหลักสัปปายะ 4 อย่าง คือ 1) อาวาสสัปปายะ ที่อยู่เป็นสุขสบาย คือ ทำให้วัดเป็นอาราม เป็นที่ร่มรื่นรื่นรมย์ เป็นธรรมเนียมสถานเจริญตาสบายใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ 2) อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบายตาตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกินอาหาร การจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร 3) บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย เรื่องของบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด คนวัดแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และเด็กวัด 4) ธรรมสัปปายะ ธรรมที่เป็นสบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัด คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1. ประวัติ และพัฒนาการของวัดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในสมัยพุทธกาล วัดเวฬุวัน และวัดเชตวัน เป็นสถานที่ร่มรื่น มีป่า มีต้นไม้ไม่น้อยใหญ่ ไม้ดอก ไม้ผล รวมความว่าเป็นวัดที่สงบ คนเข้าไปแล้วรู้สึกสงบได้ทันที เพราะบรรยากาศดึงดูดให้สงบคนในวัดมีความสำคัญมากพอ ๆ กับหรือมากกว่าบรรยากาศของวัด คือ คนในวัดเป็นคนที่มีคุณภาพ เป็นคนที่ได้พัฒนาจิตใจของตนดีแล้ว อยู่ใกล้แล้วมีความเย็นเกิดความสุขใจ บรรยากาศของวัดให้ความสบาย คนในวัดก็ให้ความสบาย ให้ความเย็นอกเย็นใจ มีการปฏิสันถารดี เมื่อมองย้อนหลังไปในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้น มีความสัมพันธ์ กันในแง่บุญกุศล ในสมัยพุทธกาลยังเห็นได้อย่างชัดเจนคือชาวบ้านกับพระสงฆ์จะมีความสัมพันธ์ในแง่บุญกุศล สงเคราะห์ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสด้วยความรู้สึกอ้อมอกอ้อมใจ มีความรู้สึกที่ดีต่อพระสงฆ์ว่าปฏิบัติตนดีแล้วสงเคราะห์ชาวบ้าน เอื้อเฟื้อ เอ็นดูประพடுத்தตนเป็นแบบอย่าง สั่งสอนชาวบ้าน และในส่วนของกิจกรรมของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีแต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงให้ทำเท่านั้น เช่น จาริตศีล อุโบสถ สังฆกรรม เข้าพรรษา ออกพรรษาทำพิธีกรรมเฉพาะที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเท่านั้น พิธีกรรมอย่างอื่นเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ไม่มี จากองค์ประกอบสำคัญของวัด และเสนาสนะตามที่ปรากฏในคัมภีร์ ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุ

ฎีกา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ทำให้ทราบว่าการที่จะสร้างวัด ควรยึดตามหลักสัปปายะทั้ง 7 คือ อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ อิริยาปลสัปปายะ ซึ่งเป็นธรรมหรือเป็นสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลที่เอื้อต่อการประพฤติวัตร ปฏิบัติธรรมจึงจะทำให้การปฏิบัติมีความเจริญก้าวหน้าได้ ทั้งด้านทางกาย และทางจิตใจ สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2552) กล่าวไว้ว่า “สัปปายะ” คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้องช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับจำพรรษา ณ วัดหรือพระวิหารต่าง ๆ ได้แก่ วัดพระเวฬุวัน กุฎาคาร เขตวันมหาวิหาร ชิวกัมพวัน บุพพาราม โขสิตาราม จันทนศาลา นิโครธาราม เป็นต้น วัดในสมัยพุทธกาลระยะแรกไม่มีเสนาสนะ มีแต่เพียงพื้นที่อันเป็นสัปปายะที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธาสร้างเสนาสนะถวายก็เป็นที่ไปเพื่อความหลีกเลี่ยงเพื่อการบำเพ็ญสมณธรรม ไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องของการวางแผนผังเกี่ยวกับเสนาสนะอย่างชัดเจนหรือตายตัว

วัดนั้นมีพัฒนาการมาโดยลำดับ จากที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตอาราม โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ถวายสวนป่าไผ่ คือวัดเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกแล้ว ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธาสร้างวิหาร ถวายภายในวัดเวฬุวัน พัฒนาการของวัดก็ยิ่งมีมากขึ้น โดยที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้สร้างวัดเขตวันถวาย และสร้างเสนาสนะมีศาลาโรงธรรม ศาลาโรงไฟ สร้างสถูป สร้างเจดีย์ รวมถึงกำแพง และซุ้มประตูของวัดเขตวัน รวมถึงปราสาทขนาดใหญ่ในวัดบุพพาราม ของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา และเสนาสนะอย่างอื่น ๆ อีกด้วย การสร้างวัดแต่ละแห่งนั้นเกิดขึ้นเพราะความศรัทธาของผู้สร้าง โดยมีสิ่งปลูกสร้างที่แตกต่างกันออกไป ใช้ทรัพยากรในการก่อสร้างมากมาย เห็นได้จาก วัดเขตวันมหาวิหาร ใช้ทรัพยากรในการก่อสร้างถึง 54 โกฏิ วัดบุพพาราม ใช้ทรัพยากรในการก่อสร้างถึงทั้งสิ้น 27 โกฏิ เป็นต้น แม้วัดอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน พัฒนาการของวัดเกิดขึ้นจากศรัทธาของผู้สร้างวัดถวายในพระพุทธศาสนา ที่มีศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระอริยสงฆ์ จะเห็นได้ว่าในแต่ละวัดได้มีการถวายที่ดิน เสนาสนะ กุฏิ วิหาร ศาลา สระน้ำ บ่อน้ำ รั้วกำแพง และอื่น ๆ มากมาย ในวัดนั้น ๆ เพื่อความปรารถนาที่จะได้รับอานิสงส์ในการสร้างวัดถวายในพระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธา

2. การวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย การสร้างวัดตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนกระทั่งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ล้วนแต่สร้างขึ้นตามความเชื่อถือศรัทธา วัดป่า “อรัญวาสี” และวัดบ้าน “คามวาสี” มีปรากฏเด่นชัดมาตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยมา วัดฝ่ายอรัญวาสีนิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิ ศาลาโรงอเนกประสงค์ ไม่มีอาคาร และไม่มีแบบแผนมากนัก พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนี้จะอยู่จำวัดเฉพาะเพียงช่วงเช้าพรรษา และจะมุ่งตรงเข้าสู่ป่าลึก ปักกลด ฝึกหัดกรรมฐาน และจาริกไปเรื่อย ๆ ก่อนกลับออกมาจำพรรษาที่วัดอีกครั้งเมื่อถึงฤดูเข้าพรรษา วัดอรัญวาสีส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิ และศาลาโรงอเนกประสงค์ ไม่มีอาคารมากมายนัก และไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้าง แต่เมื่อมีผู้ศรัทธามากขึ้น การสร้างกุฏิของพระป่าก็ค่อย ๆ เปลี่ยนจากกุฏิชั่วคราวเป็นกึ่งถาวร และถาวร อย่างไรก็ตามกุฏิของพระปามักจะมีลักษณะคล้าย ๆ กัน ต่างกันแต่ขนาด และวัสดุก่อสร้าง กุฏิชั่วคราวมักจะเตี้ยยก

พื้นสูงประมาณ 50 เซนติเมตร เพียงให้พ้นจากการรบกวนของสัตว์ เช่น งู หรือหนู ถ้าเป็นกุฏิถาวรมักทำใต้ถุนสูงพอเข้าไปอาศัยหรือยืนได้ ตามธรรมดาจะมีอยู่ห้องหนึ่งเป็นที่จำวัด หรือนั่งสมาธิภาวนา และเก็บสิ่งของเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดเฉลี่ยกว้างด้านละประมาณสองเมตรครึ่ง มีเฉลียงสำหรับนั่งพักหรือรับแขก ขนาดพอสมควรแก่การใช้งาน ถ้าสร้างกว้างใหญ่มากก็จะผิดพระวินัย แผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีส่วนใหญ่เป็นสถานที่อันสัปปายะ ตามหลักสัปปายะ 7 คือ อवासสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ อิริยาบถสัปปายะ มีความสงบร่มรื่น และเป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสม เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม และสัปปายะ 4 อवासสัปปายะ ที่อยู่เหมาะสม มีครูบาอาจารย์ อาหารหาง่าย บรรยากาศดี บุคคลสัปปายะ มีบุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม อาหารสัปปายะ บริโภคอาหารที่พอเหมาะ อัมมสัปปายะ มีข้อปฏิบัติที่เหมาะสมแก่จริต รวมถึงหลักพระธรรมวินัย คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักอรรถกถาธรรม นำมาใช้ปฏิบัติ จะทำให้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สันโดษ อันเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปล่อยวาง และไม่ยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ สอดคล้องกับพระพุทธโฆสเถระ (2560) กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า โยคาวจรผู้ประสงค์จะรักษาปฏิภาณนิมิตไว้ให้ดีนั้นพึงเว้นจากอสังฆาสนอันไม่ควรแก่ภิกษุสงฆ์ 7 อย่าง คืออवासที่อยู่อาศัย โคจรคามหมู่บ้านหรือห้องถ้ำที่จะไปบิณฑบาต ภัตตเสถียรค้ำพุด บุคคลละบุคคล โภชนะอาหาร อุตุอากาศ อิริยาบถนั่งนอนยืนเดิน แล้วพึงเสพแต่สังฆาสนอันควรแก่ภิกษุสงฆ์ 7 อย่างนั้นเช่นกันเมื่อได้ปฏิบัติดังกล่าวมานี้บางท่านก็อาจสำเร็จอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ อย่างไรก็ตาม วัดฝ่ายอรัญวาสีส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิ และศาลาโถงอเนกประสงค์ และห้องน้ำ ไม่มีอาคารมากมายนัก และไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้างวัด แต่จะเน้นการอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ

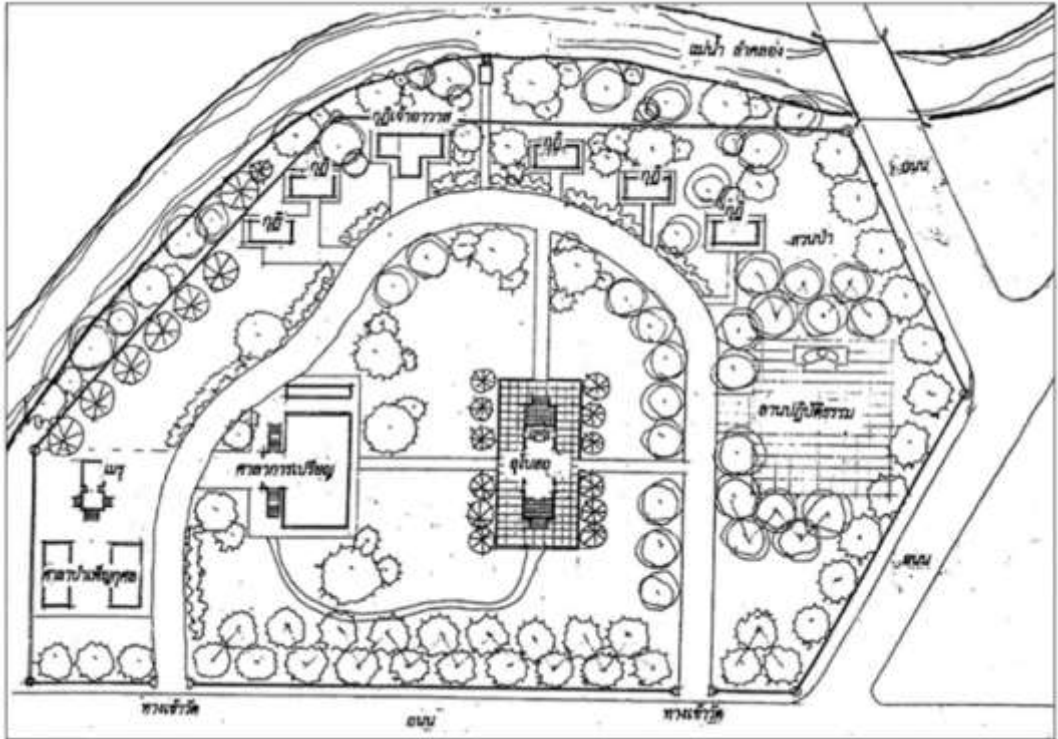
3. แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย ลักษณะของการวางแผนผังวัดควรประกอบด้วยหลักสัปปายะ 7 เช่น ด้านอवास ควรมีการรอบแนววัด และทิศทางการก่อสร้าง ด้านโคจร ควรบริหารจัดการวัดให้ตั้งอยู่ในทำเลที่สะดวกแก่การเข้าถึง ด้านภัตตควรมีการพูดคุย สนทนาปราศรัยหรือเผยแพร่ธรรมะพอเหมาะ เน้นการปฏิบัติมากกว่าการพูดคุย ด้านบุคคล มีวัตรปฏิบัติตั้งงามนำเคารพศรัทธาเข้าใกล้พูดคุยสนทนาธรรมะ ด้านโภชนะเครื่องบริโภคถูกใจเกื้อกูลต่อสุขภาพเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ด้านอุตุ สภาวะดินฟ้าอากาศเหมาะสม และด้านอิริยาบถ กิจกรรมการปฏิบัติธรรมหรือการเป็นอยู่มีความเหมาะสม วัดฝ่ายอรัญวาสี และวัดฝ่ายคามวาสี มีปรากฏในสมัยสุโขทัย เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์คณะสงฆ์ไทยแบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย กับธรรมยุต อย่างไรก็ตามวัดฝ่ายอรัญวาสีทั้งฝ่ายมหานิกาย และฝ่ายธรรมยุตนิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ส่วนใหญ่มีเพียงศาลาโถงอเนกประสงค์ ซึ่งใช้เป็นโบสถ์ เป็นศาลา ในที่เดียวกัน มีกุฏิกรรมฐาน มีห้องน้ำ เป็นต้น ไม่มีอาคาร ไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้างวัด วัดฝ่ายอรัญวาสีส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิสงฆ์ ศาลาโถงอเนกประสงค์ และห้องน้ำ ทางจงกรม ทางเดิน ไม่มีอาคารมากมายนัก และไม่มีแบบแปลนแผนผังตายตัวในการสร้างวัด แต่นิยมสร้างเสนาสนะตามความเหมาะสมของแต่ละวัด แต่ละพื้นที่ และเน้นการอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ และมีองค์ประกอบที่สำคัญในวัดได้แก่ มี

เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตอุบาสก อุบาสิกา มีศาลาปฏิบัติธรรม หรือหอสวดมนต์ มีลานปฏิบัติธรรม มีอาคารที่พัก มีห้องน้ำ ห้องสุขา อันเป็นที่สัปปายะเหมาะแก่การเข้ามาปฏิบัติธรรม การวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีควรใช้แนวทางของหลักสัปปายะ 7 อย่าง คืออาวาส ที่อยู่ โจรจร ที่บิณฑบาต หรือแหล่งอาหาร ภัตตาคาร เรื่องพูดคุยที่ส่งเสริมการปฏิบัติ บุคคล ผู้ที่อยู่ใกล้ แล้วจิตผ่องใสสงบมั่นคง โภชนะ อาหาร อุตุ อุณหภูมิ และอิริยาบถ สภาพแวดล้อม เพื่อให้วัดเกิดความสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม สอดคล้องกับพระพุทธโฆสเถระ (2560) กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า โยคาวจรผู้ประสงค์จะรักษาปฏิบัติภาวนานิรมิตไว้ให้ตีฟังเว้นจากอสัปปายะ แล้วพึงเสพแต่สัปปายะอันควรแก่ภาวนาสมาธิ เมื่อปฏิบัติดังนี้แล้วบางท่านอาจสำเร็จอัปนาภาวนาได้ และยังสอดคล้องกับพระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) (2538) กล่าวไว้ว่า วัดตามพระธรรมวินัยควรให้เกิดความสงบสุขตามหลักสัปปายะ 4 คือ 1) อาวาสสัปปายะ ที่อยู่ เป็นสุขสบาย คือ ทำให้วัดเป็นอาราม เป็นที่ร่มรื่นรื่นรมย์ เป็นรมณีสถานเจริญตา สบายใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ 2) อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย ตาตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกินอาหาร การจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร 3) บุคคล สัปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย เรื่องของบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด คนวัดแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และเด็กวัด 4) ธรรมสัปปายะ ธรรมที่เป็นสบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัด คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

องค์ความรู้ใหม่

แนวทางการวางแผนผังของวัดฝ่ายอรัญวาสีในสังคมไทย ควรเว้นจากอสัปปายะ ให้ใช้แนวทางสัปปายะ 7 ซึ่งหมายถึงการสร้างวัดในลักษณะที่เอื้อสภาวะที่เกื้อหนุน สถานที่หรือบุคคลซึ่งเป็นที่สบายเหมาะกันเกื้อกูลโดยเฉพาะที่จะช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญภาวนา และประดับประดาองค์คุณ 7 อย่าง คืออาวาส ที่อยู่ โจรจร ที่บิณฑบาต หรือแหล่งอาหาร ภัตตาคาร เรื่องพูดคุยที่ส่งเสริมการปฏิบัติ บุคคล ผู้ที่อยู่ใกล้แล้วจิตผ่องใสสงบมั่นคง โภชนะ อาหาร อุตุ อุณหภูมิ และอิริยาบถ สภาพแวดล้อมอันเป็นสัปปายะ กลมกลืนกับธรรมชาติเพื่อให้วัดเกิดความสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เอื้อต่อการปฏิบัติสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะที่ประกอบด้วยองค์คุณ 5 ประการ อย่างนี้ คือ ภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะในศาสนานี้ ย่อมเป็นสถานที่ไม่ไกลนัก ไม่ไกลนักแต่โจจรคาม มีทางไปทางมาสะดวกสบาย ปลอดภัย กลางวันไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน กลางคืนเงียบสงัดไม่มีเสียงอึกทักครึกโครม ไม่มีเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานขบกัดไม่มีสัมผัสอันนเกิดแต่ลม และแดดรบกวาน ผู้ที่อยู่ในเสนาสนะนั้นไม่มีความผัดเคืองด้วยปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยาแก้ไข้ ในเสนาสนะนั้น มีภิกษุชั้นเถระ ผู้พหูสูต สำเร็จการศึกษาปริยัติธรรม ทรงธรรมทรงวินัย และทรงมาติกา เป็นเสนาสนะ “วัด” ที่สมควรแก่การเจริญภาวนา รวมถึงมีการกำหนดองค์ประกอบของเสนาสนะ และแบ่งเขตพื้นที่สำคัญของวัดให้ชัดเจน ได้แก่ มีเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตอุบาสกอุบาสิกา มี

ศาลาปฏิบัติธรรม ลานปฏิบัติธรรม อาคารที่พัก ห้องน้ำห้องสุขา เป็นต้น ให้อยู่ในทิศทางที่เหมาะสมของพื้นที่ ดังปรากฏในแผนผังตามภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แนวทางการวางแผนของวัดฝ่ายอรัญญวาสีในสังคมไทย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีมาตรการกำหนดองค์ประกอบและแบ่งเขตที่สำคัญของวัดให้ชัดเจนได้แก่ มีเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตอุบาสก อุบาสิกา ควรจะอยู่ในทิศทางใด เพื่อความเป็นระเบียบเหมาะสมกับสถานที่ จำนวนผู้ใช้ รวมถึงความลงตัวกับสิ่งปลูกสร้างเดิมนอกจากนี้ ยังป้องกันสิ่งปลูกสร้างอันไม่พึงประสงค์ และควรคำนึงถึงสถานที่อันเป็นสัปปายะ และเสนาสนะสัปปายะ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

2. คณะสงฆ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีมาตรการควบคุมไม่ให้สร้างค่านิยมที่ไม่เหมาะสมในการสร้างเสนาสนะภายในวัด เป็นการก่อสร้างที่ไม่จบสิ้น อีกทั้งยังสิ้นเปลืองงบประมาณในการก่อสร้าง

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. คณะสงฆ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีมาตรการในการวางแผนผังของวัดโดยยึดแนวทางตามหลักสัปปายะ 7 และเสนาสนะสัปปายะ 5 ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในการสร้างวัดให้มีลักษณะที่เอื้อสภาวะที่เกื้อหนุน ต่อสถานที่หรือบุคคลซึ่งเป็นที่สบายเหมาะกันเกื้อกูลกันโดยเฉพาะที่จะช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญภาวนา

2. คณะสงฆ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรยึดหลักสัปปายะ 7 มาเป็นแนวทางในการสร้างวัด เช่น ด้านอาวาส ควรมีการกำหนดกรอบ และทิศทางในการก่อสร้าง ด้านโคจร ควรบริหารจัดการวัดให้ตั้งอยู่ในทำเลที่สะดวกแก่การเข้าถึง ด้านภัสสะ ควรมีการพูดคุย สนทนาปราศรัยหรือเผยแพร่ธรรมะพอเหมาะ เน้นการปฏิบัติมากกว่าการพูดคุย ด้านบุคคล มีวัตรปฏิบัติงดงามนำเคารพศรัทธานำเข้าใกล้พูดคุยสนทนาธรรมะ ด้านโภชนา เครื่องบริโภคถูกใจเกื้อกูลต่อสุขภาพเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ด้านอุตุ สภาวะดินฟ้าอากาศเหมาะสม และด้านอิริยาบถ กิจกรรมการปฏิบัติธรรมหรือการเป็นอยู่มีความเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- พระครูสันติธรรมภาวิรัต (บุญชัย สนติกโร). (2557). ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา. *วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา*, 8(1), 89-96.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2560). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ). (2538). *การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รังสี. (2539). การปกครองคณะสงฆ์: อดีต ปัจจุบัน อนาคต. *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, 3(3), 6-15.

